

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-13>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ДІТЕЙ: ПРАВОНДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ

Ананьєва О. В.

*викладач циклової комісії правових дисциплін
Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Миколаїв, Україна*

Яценко О. Л.

*викладач циклової комісії правових дисциплін
Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Миколаїв, Україна*

Яценко В. А.

*прокурор відділу
Миколаївської обласної прокуратури
м. Миколаїв, Україна*

Особливою соціальною групою в суспільстві є діти, адже їх уявлення про світ та життєвий досвід лише формуються, а психологічна та матеріально-економічна залежність від дорослих робить їх уразливими. Правовий статус дітей, як правило, регулюється окремими законами на рівні держави. Також міжнародні організації не залишають поза увагою цю соціальну категорію.

Зокрема, Конвенцією про права дитини [1] передбачено право дітей на життя, на свободу думки, совісті та релігії, на збереження індивідуальності, на свободу асоціацій, на інформацію, на захист від незаконного втручання в особисте життя, від незаконного посягання на її честь і гідність.

Перелік основних прав неповнолітніх визначено також в Декларації прав дитини [2]: право на освіту, на належні харчування, житло, відпочинок і медичне обслуговування тощо. Проте, для практичної реалізації прав дітей необхідно визначити яким чином та хто може

реалізувати ці права: сама дитина чи її батьки, законні представники, тобто обсяг цивільної дієздатності та з якого віку вона виникає.

Серед науковців тема цивільної правосуб'єктності дітей розглядається в контексті правового статусу неповнолітніх осіб, та в основному такий аналіз має фрагментарний характер. Питання дієздатності неповнолітніх висвітлювалося в працях таких правознавців як М. Александров, І. Бірюкова, С. Братусь, А. Венедиктов, Т. Водоп'ян, С. Гринько, Ю. Дербакова, О. Дзера, В. Коссак, В. Луць, З. Розумовська, Є. Харитонов, Ж. Чорна ін.

Перш за все слід розмежувати поняття цивільної правоздатності та дієздатності. Правоздатність – це абстрактна можливість мати права, і виникає вона з моменту народження та припиняється смертю, а в деяких випадках охороняються інтереси ще ненародженої дитини. Таким чином, кожна дитина з народження наділена правоздатністю незалежно від її фізичного та психологічного здоров'я. Дієздатність – це можливість своїми діями набувати прав та реалізувати їх. Обсяг дієздатності залежить від віку особи та стану її психіки.

Розуміння того, що не кожна особа може в повній мірі усвідомлювати значення своїх дій та відповідно реалізувати особисто свої права, існувало ще в Стародавньому Римі. Римське приватне право розрізняло часткову дієздатність для підлітків (*impuberes*), якими вважалися дівчата у віці від 7 до 12 років та хлопці від 7 до 14 років. Такі особи самостійно могли вчиняти правочини, спрямовані на їх збагачення, набуття прав. Щодо договорів, за якими у підлітків виникав обов'язок, особливо майнового характеру, то такі правочини потребували згоди опікуна. Також не можна було укладати шлюб і робити заповідальні розпорядження. Окремо виділяли період неповноліття (*minor aetas*) – до 25 років. Такі особи мали право укладати шлюб, складати заповіт, виступати поручителем, несли повну матеріальну відповідальність. Але, угода, укладена таким неповнолітнім могла бути визнана претором недійсною та застосовувалася реституція, а повнолітня особа, що уклала договір з неповнолітнім обвинувачувалася у зловживанні та позбавлялася деяких політичних прав. Згодом, законом Плеторія (242 р. до н.е.) було встановлено необхідність згоди спеціального куратора (*curator specialis*) для укладення таких договорів. Повна дієздатність виникала після досягнення 25-річного віку. Разом з цим, були ще вікові цензи для реалізації конкретних прав. Наприклад, право відпускати рабів на волю мав громадянин Стародавнього Риму, що досяг 20 років, а процесуальна дієздатність виникала з 17 років [3, с. 9–10].

Диференціація цивільної дієздатності за віковим критерієм притаманна і для сучасних правових систем. У більшості країн повна цивільна дієздатність настає з 18 років (Грузія, Данія, Польща, Німе-

чина, Франція, Україна). Але, що стосується неповнолітніх, то існують різні підходи до можливості самостійно реалізувати свої права.

У Французькій Республіці дитина (до 18 років) вважається недієздатною. Укладання угод від імені неповнолітньої особи та управління майном здійснюється її законними представниками (як правило це батьки). Однак, з 16 років неповнолітні можуть самостійно укладати трудовий договір та розпоряджатися своїм заробітком, управляти банківським вкладом, скласти заповіт на половину майна, що заповідається неповнолітнім, також інші угоди, які відповідно до ст. 1305 Французького цивільного кодексу не є збитковими для неповнолітньої особи та не порушують її права [4, с. 82].

За законодавством Федеративної Республіки Німеччина до досягнення 7 років дитина взагалі є недієздатною. Дитина у віці від 7 до 18 років здійснює правочини за згодою законних представників (батьків, опікунів). Але деякі угоди неповнолітня особа може здійснювати самостійно, наприклад, угоди в межах коштів, отриманих від законного представника або іншої особи (за згодою батьків); угоди, укладені внаслідок експлуатації підприємства, на ведення якого була отримана згода законного представника; угоди, спрямовані на здійснення та розірвання договору трудового найму [5].

За законодавством України цивільна дієздатність дитини (фізичної особи у віці до 18 років) поділяється на часткову та неповну. Відповідно до ст. 31 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) дитина до 14 років (малолітня особа) наділена частковою дієздатністю та може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини, тобто угоди невеликої вартості, які спрямовані на задоволення побутових потреб дитини відповідно до її духовного, фізичного, соціального розвитку, а також особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності [6]. При цьому, майнову відповідальність за шкоду завдану малолітньою особою несуть її законні представники (батьки чи опікун). У віці з 14 до 18 років неповнолітня особа має ширший обсяг дієздатності – неповна дієздатність. Згідно зі ст. 32 ЦКУ дитина у віці 14-18 років може самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, іншими доходами; здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності; бути учасником (засновником) юридичних осіб; укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я. Для вчинення інших правочинів необхідна згода батьків чи піклувальників. Особливістю є те, що для укладення угод щодо транспорту та нерухомого майна додатково потрібно отримати дозвіл органу опіки та піклування. Цивільну відповідальність особа у віці 14-18 років несе самостійно, а якщо у неї недостатньо майна, то

додаткову відповідальність несуть її батьки чи піклувальник [6]. Окремо визначено вікові обмеження для реалізації деяких особистих немайнових прав. Наприклад, згідно зі ст. 284 ЦКУ дитина з 14 років має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій, а медична допомога надається за згодою неповнолітнього. З 16 років виникає право на зміну прізвища, власного імені, по батькові без згоди батьків (ст. 294 ЦКУ), а також на вільний самостійний виїзд за межі України (ст. 313 ЦКУ).

Отже, здатність дитини самостійно реалізувати свої права (дієздатність) залежить від її віку. Більшість прав реалізуються батьками неповнолітньої особи в її інтересах, або за згодою батьків чи іншого законного представника. За усталеною практикою, дієздатність неповнолітніх осіб поділяється на два види: досить усічений (мінімальний) обсяг – до 14, в деяких країнах до 16 років, та більш ширший – з 14-16 років до досягнення повноліття. Також, законодавством можуть встановлюватися вікові цензи на реалізацію певних прав (укладення шлюбу, пересування по території держави та поза її межами, зміну імені, зайняття підприємницькою діяльністю та ін.). Щодо правоздатності, то вона виникає з народження і припиняється смертю фізичної особи.

Література:

1. Конвенція про права дитини Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.04.2021).
2. Декларація прав дитини. Міжнародний документ Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 20.11.1959: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 15.04.2021).
3. Качур В. О. Природні умови обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. – С. 8–12.
4. Резнік Г. Поняття та обсяг дієздатності неповнолітніх осіб в Україні та зарубіжних країнах. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 80–85.
5. Водоп'ян Т.В. Особливості дієздатності малолітніх у цивільному праві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. № 2(8). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13vtvtpu.pdf> (дата звернення: 15.04.2021).
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3713> (дата звернення 15.04.2021).